

Bécs szimbolikus szerepe Krúdy műveiben

1920-ban jelent meg, Kosztolányi Dezső szerkesztésében, a *Vérző Magyarország* című antológia.¹ Krúdy egy elbeszéléssel szerepel benne, melynek címe: *Az utolsó garabonciás*. Főhőse Siska, a rejtélyes postás, aki tíz éve járta az országot egy levéllel. Végül haldokolva, a megszállt országrészekből menekülők között, egy marhaszállító kocsi utasának adja át menyasszonya levelét. „A felső Tisza hullámaiban kékül a szeme; a válla fehérséges szűz, mint a tátrai csúcsok hava; a kezének ujjai a szétváló magyar folyók, a Körösök; a fogainak sövénye a Királyhágó hegylánca; arca, haja barna, mint a bánáti föld; hangjában lágy furulyaszó, amelyet északon hallani a Szent János tüzei mellett; érzelme mély, mint a Duna Drégely romjai alatt; reménysége a csillag, amelyet mélázó pásztorok látnak messzi Magyarország felett tündökölni; szájának méze Érmellék és Szerednye borához hasonlatos; jókedve játékos, mint a pisztráng a Poprádban, és buja, búbánata halkan jön, mint az este ereszkedik le a fénylő máramarosi havasokra. Az ország szépe ő, felruházva mindazon bájakkal, amelyekkel a költők valaha Magyarországot magasztalták. Szívének nemessége végtelen, mint a búzatermés, lelkének áhítata égbeemelkedő, mint Lomnic hegye, jósága oly áldott, mint a nyár a Duna völgyében. Ő írta neked a levelet, amelyben azt üzeni, hogy szakadatlanul, felejtés nélkül vár. Vár a Tisza mellett, vár a Kárpát alatt, jelen van Erdély ősi országútain, a Bánátban búzavirág kékségével virít. Pozsonyban a harangok hangjában maradt meg a szava, hogy nyomban ráismerni.”²

Hamisítatlan, a barokk költészetből származó földrajzi misztikával személyesíti meg Hungáriát.³ Siska a végső találkozás előtt bejárta az egész országot, mindazokat a tájakat, amelyek később a levélben át-lényegülnek. Egyetlen külföldi helyként azonban Bécsbe is eljutott. „Né-

ha – mint Siskának kedve diktálta – egy igen nagy úr bízta meg a levéllel a bécsi piacon, amint ott bámészkodott volna a Magyarországból jött komondorokra, a kutyák ugattak és a nagy úr szeme nedvesedett a könnyektől. »Vidd el, fiam, ezt a levelet annak az asszonynak, aki a gyermekünket nevelgeti valahol Magyarországon.«⁴

Azért választottuk Krúdy Trianon utáni novellisztikájából éppen ezt a szöveget, mert – noha a fentihez rokon földrajzi misztikával előszerzetten élt máskor is, publicisztikájában például (*Az égett emberhez; Apostolok útja; A peleskei jegyző után* stb.)⁵ – ez az a hely, ahol Bécset is elválaszthatatlanul rárajzolja az imaginárius térképére. Azt a Bécset, amely kezdettől fogva kulcsszerepet játszik műveinek jelképrendszerében.

Fel lehetne sorolni azokat a motívumokat, amelyek magát a várost, a város egyes épületeit, helyszíneit jelenítik meg: a Szent István templom tornyát, amelyre hol vándorlegények, hol – mint Ferenc József temetésekor – tűzoltók tűzik ki a zászlót⁶; a külvárosi Matschaker-Hof vendéglőt, amelyben a gyanútlan és bizalmatlan magyarok megszállnak, vagy foglyul esnek⁷; a Ringet, amelyre Pesten az Andrássy út emlékeztet⁸; a lóversenypályát, amelyre csak másodvonalbeli közönség megy ki, ha Ferenc József hanyagolja a futtatást Schratt Katalin kedvéért⁹; vagy a Kapucinusok sírboltját, ahol egy rémteli éjszakán üresnek tűnik Rudolf királyfi koporsója¹⁰. Azonban önmagában nem értelmezhető ez a képzeletbeli topográfia, és annak sincs sok értelme, hogy összevessük a valósággal, hasznosabb, ha arra figyelünk, egy-egy látszólag ártalmatlan Bécs-anekdota hogyan illeszkedik a napi politika Bécset érintő cikkeihez.¹¹ Krúdy egész történelemszemléletét és politikai állásfoglalásának historikumát kell ahhoz megvizsgálnunk, hogy értelmezhessük Béccsel, illetve a Habsburg-házzal kapcsolatos mítoszát, amely jó néhány művének tengelyében áll. Reméljük azt is, hogy vizsgálatunk a dzsungelszerű Krúdy-életműben valamelyest járható ösvényt vág, akkor is, ha a szórványos Krúdy-filológia nemigen is segíti munkánkat.

„... barátom, pártfogóm, ideálom, mentorom”: így emlékezik egy évvel halála előtt, 1932-ben Krúdy Szemere Miklóstra (egyébként éppen 1905-ös februári közös bécsi farsangolásukat fölidézve)¹². A nagyúr halála után pedig így írt róla: „Szemere megindultan, máskor elkesere-

déssel, szinte kétségbeeséssel látta Magyarország rohanását sírja felé. Nem akartuk meghallgatni aggodalmait. Egymásután írta röpiratait, – de ez a kor nem volt a Széchenyi kora. Senki sem olvasta a röpiratokat. A sajtónak legfeljebb egy vigyori mosolya volt a próféciákra. Az ifjúság, akihez Szemere fellebbezett, olyan romlott kezdett lenni, mint az öregek. [...] tréfa, gúny, élc volt a jutalma a legromlottabb korszaktól, amely valaha volt Magyarországon, amely a háborút előidézti. Mint Ninive felé a végzet; úgy közeleg az öldöklések angyala az ország felé, már leszakadóban van az ötesztendő éjszaka, amelynek hajnalodása előtt a csecsemőket is meggyilkolják [...], mégsem eszmél senki. Csak egy öreg úr ül magában, fogadói szobájában és látogatói előtt úgy szidja az országot, mint a bokrot. »Kielégítetlen ambíciók«, gondoljuk magunkban mi is, akik szeretjük. Aztán felnyílt a lap, a jóslatok könyvében és kezdődött a csontok tördelése.”¹³

Azóta sem olvasta Szemerét senki. Pedig megéri, nemcsak Krúdy miatt. A konzervatív, liberális, sőt szocialista eszméknek e sajátos függetlenségi és független képviselője – főleg külpolitikai téren – tényleg profetikus előrelátással rendelkezett. Híres, Krúdy által állandóan emlegetett Széchenyi-pohárköszöntőjében így riogatta a milleuniumi ünnepek után nem sokkal, 1897. február 7-én hallgatóit a Nemzeti Kaszinó díszlakomáján: „Bizonyos társadalmi nihilizmus felé evezünk, amelynek nem távoli partján kéklenni látom a mottót, hogy: »Magyarországon a tisztességes embernek túlnagy handicap teherrel kell lefutni az életpályát.« [...] Erre ürítem a kupát és egy jobb jövőre! mert nem boldog a Magyar.”¹⁴ 1898-ban – mintegy Eötvösnek *A XIX. század uralkodó eszméi* című művét folytatja – így aggódik: „A socialista régime a népeket rabigába hajtja: első sorban az államéba, mely nálunk mindenható, és közvetve azoknak a nemzeteknek a jármába, amelyeknek nem »minden a jelen« és nem sietnek élni.”¹⁵ 1902-ben követeli, hogy a Jefferson-féle amerikai törvény, a „homestead” mintájára alkosson a magyar parlament is törvényt, amely elidegeníthetlenné nyilvánítja a paraszti birtokot.¹⁶ 1903-ban félreérthetetlenül leszögezi, hogy az egységes magyar királyság csupán „uralkodónk világszerte ismert egyéni gavallér virtusán és személyes erényein” nyugszik, ez azonban

nem állandó intézmény, hiszen Ferenc József életéhez van kötve. A Lajtán túl dúl a nemzetiségi harc és a fajgyűlölet; Magyarországon a sajtóban és a beszédekben jelentkező magyarosítás csak meggyűlölteti a magyar hegemóniát, nő a szegénység, a nyomor „s vele karöltve lenn a magyar és a nemzetközi socializmus, fenn a politikai nembánomság”; félreértések elkerülésére leszögezi, hogy nem általában kárhóztatja a szocializmust, mivel a Malon-féle tudományos szocializmus több tételét maga is vallja. (Benoît Malon, az egykori kommunár, svájci száműzetéséből visszatérve a nagy tekintélyű *Revue Socialiste* szerkesztőjeként szembeszállt a marxi történelmi fatalizmussal: úgy vallotta – a romantikus francia szocialisták tanítványaként –, hogy minden történelmi szituációból több kiút létezik. Ő volt Jaurès mestere.¹⁷) Szemere ellenszerként utópisztikusan a nemesség kiterjesztését ajánlja, és azt, hogy az ily módon újjászületett köznemesség kollektíve képezze a felsőházat, megdönthetetlen gárdát toborozva így a monarchikus állameszme köré. Krúdyra nyilván hatott az erotikus szimbolikával megfogalmazott zárókép: „Hungaria megnőtt, nem óhajt többé Bécsből rövid ruhát, megvannak érzelmei, szeszélyei. A leghívebb neje lesz a királynak, *nem kaczerkodik a koronás szomszéd urak* egyikével sem. – Hát miért csinálni belőle apácát?”¹⁸ 1909-ben keserűen állapítja meg, hogy a haza elavult fogalom. Jókainál találjuk utoljára. Ellenségeink ugrásra készek, de mi nem indítunk ellenük háborút, várjuk, amikor nekik lesz kedvező a pillanat. „A balsiker e szerint részünkre előre biztosítva van.”¹⁹ Ugyanebben az évben, a képviselőházban mondott beszédében sürgeti, hogy még az előtt támadjunk mi, mielőtt Oroszország felkészül a háborúra.²⁰ 1910-ben régen ismeretesnek nevezi a jelszót Ausztria–Magyarország feldarabolására.²¹ Személyesen is eljár Szófiában és Konstantinápolyban, és cikkekben is sürgette a Monarchia szövetségét a bolgárokkal és a törökökkel.²² Gúnyosan támadta Lueger bécsi antiszemitizmusát, amelynek csak kártékony hatása lehet Magyarországon is.²³ Röpíratok és cikkek sorában sürgette a hatékony katonapolitikát, svájci típusú nemzetőrséget, amely minden férfit fegyveres kiképzésben részesít, illetve a modern technika, a léghajók és repülőgépek alkalmazását.²⁴ Úgy látszik, Jókai az *Ahol a pénz nem isten* című regényében Szemere

egy beszédére reagál, amikor a magyar nemzet felfegyverzését követeli.²⁶ 1912-ben elítéli a Habsburgok azon gyakorlatát, hogy arisztokratikus címek adományozásával kenyerezték le a politikusi magyarokat.²⁶ Ugyan- ebben az évben megvalósíthatatlan utópiának nevezi – Proudhonra hi- vatkozva – az örök béke gondolatát.²⁷ 1913-ban, a Balkán-háborúk le- zajlása után végzetes hibának tartja, hogy az osztrák–magyar külpoliti- ka nem keres érintkezést az orosz elnyomás ellen lázongó ukránokkal.²⁸ Egyébként tudományos pályázatot írt ki a magyar–ukrán történelmi érintkezések köréből.²⁹ 1917-től, amikor megszorodnak a békepróbál- kozások, arra figyelmeztet, hogy a rossz béke rosszabb, mint a háború.³⁰ Végül 1918. március 12-én a különböző pártok összefogására hív fel a „Bolszeviki-világáramlat” és az „orosz-bacillus” ellen.³¹

Krúdy nemcsak utólag küszködött a Szemere-féle gondolatokkal. Egy- értelműen Szemere-re kell vonatkoztatni két cikkének tépelődését is. Az első 1915. november 14-én jelent meg: *A diákok éhsége Pesten*.³² Összehasonlít két diáktípust: a vagyonost, aki a bécsi Theresianum- ban és Oxfordban végzett (egyértelmű utalás Szemere pályájára) és azo- kat a szegény diákokat, akik a hazai iskolákban végezve életre-halálra hívei lettek a magyar függetlenségi hagyománynak. Az összehasonlí- tásban egyiknek sem ad igazat, és üdvösnek tartja, hogy újabban egyre többen teszik magukévá a nyugati műveltséget és nézőpontot. A másik „naplójegyzet” 1916-ból való: *Korunk hőse Olivér*.³³ Ennek végén – no- ha elismeri az Olivér-fajta külföldön iskolázott magyarok hazaszere- tetét – mégis úgy látja, hogy fölösleges az ő fáradozásuk: a magyarnak nincs rokona, csupán – az éppen győző magyar katonák révén – „a ma- gyarok Istene”. Ezt a belső vitát akkor értjük meg igazán, ha Krúdy műveiben végigkísérjük annak a Kossuth-párti, függetlenségi, mintegy családilag örökölt világnézetnek a küzdelmét a nemzeti dekadencia, sőt a nemzethalál gondolatával, amely sehogyan sem fért össze azzal az el- képzeléssel, hogy a magyar függetlenség majdani teljes kivívása egy csa- pásra megoldja majd a nemzet bajait, tehát Bécs az ősellenség, és nem lehet olyan helyzet, amikor bármilyen külpolitikai megfontolásból össze lehet fogni a Monarchia Lajtán túli felével.

A novellákból és a publicisztikákból is bőségesen szemelgethetnénk,

de a korlátozott terjedelemlre való tekintettel maradjunk csak a regényeknél. *A podolini kísértet* (1906) duhaj hőse, Kavaczký haláláig húzatja a Rákóczi-indulót, hogy részeg álmában egy svadron huszár élén lovgoljon Bécs városa ellen.³⁴ (Krúdy egy nekrológban Szemere bécsi halálát veti össze Ocskay híres csínyével.)³⁵ Krúdy világnézeti tájékozódása kitágult, amikor megismerkedett a polgári radikalizmus eszméivel. Ennek legszebb tanúbizonysága az 1910-ben írott regénye, *A magyar jakobinusok*. Forrásként ugyan a részletekre Fraknoi Vilmos 1880-ban írott monográfiáját használta,³⁶ de a beállításban Várady Zsigmond (Játszi Oszkár sorozatában kiadott) Martinovics-könyvét hasznosította, amely nem kárhözatos politikai szélhámosként, hanem minden igaz magyar forradalmár hős képeként állította be Martinovicsot.³⁷ Semmit sem tudunk Krúdy és a szabadkőművesség kapcsolatáról, de a regény alapján feltételezhető, hogy ez idő tájt rokonszenvezett a szabadkőművességgel; azonban – a világháború kitörése után – Várady Zsigmond maga feltűnik Szemerének *A Cél* című lapjában, és a szabadkőműves internacionalizmus ellenében a magyar nemzeti politika mellé áll.³⁸ A világháború első hónapjaiban veti papírra Krúdy *A 42-ös mozsarak* című regényét, amelyet – újabb kiadás híján – csak Karinthy paródiájából szokás ismerni. Feltűnő ebben a könyvben a Mária Terézia-kultusz, amely teljesen áthatja, jelképesíti a szerelmi cselekményszálát, valamint az, hogy Krúdy – élmények híján emlékekből táplálkozó háborús lelkesedésében – a sokszor elmesélt szabadságharcos élményvilágot vetíti rá (még akár Krúdy Kálmán csínytevéseit is) a merőben más típusú öldöklő harcra.³⁹ A fordulat, a katasztrófa előérzete éppen egy olyan regényben ragadható meg, amely Alvinczi–Szemere alakját állítja a középpontba. Az *Őszi utazások a vörös postakocsin* a Rudolf-legendára épül. Éppen a regény írásának időpontjában jelent meg Herrmann Antal tanulmánya a Rudolf-mondáról.⁴⁰ Ebből kiderül, hogy épp a királyfi máramarosi vadászatainak színhelyén, ahol Krúdy a regény cselekményének terét lokalizálja, valóban éltek olyan hiedelmek, amelyek feltámasztották a boldogtalan trónörököst. Alvinczi nem csupán Magyarország pusztulását jósolja meg, hanem Mr. H. (a feloldás ugyanúgy lehet „Halott” mint „Habsburg”) eltűnése után ki is békül Ferenc Józseffel, mintegy pél-

dázva a Monarchia két felének kényszerű egymásrautaltságát. Az író tökéletes rezignációját a mottó és a zárlat buddhizmusa jelzi: megjegyzendő, hogy forrásként Lénárd Jenő *Dhammó* című könyvét használta, amelyet Felvinczi Takács Zoltán a *Nyugatban* úgy üdvözölt, mint a magyarság ázsiai lényegéhez vezető kalauzt.⁴¹

Nem tudjuk, mióta állott kapcsolatban Krúdy Szakács Andorral, aki 1918 legjelentősebb függetlenségi fórumát, a *Virradatot* alapította és szerkesztette.⁴² Mindenestre a szerkesztő írja le először Krúdyról, hogy a kor legnagyobb magyar prózaírója, és Krúdy e lapban közölte a *Napraforgót*.⁴³ A regényben többször csap össze – Diamant és Kálmán, illetve Kálmán és Pistoli párbeszédében – a régi és az új Magyarország; s ebben nem csupán a sokszor emlegetett Grünwald Béla hatását kell látnunk, hanem Szemere Miklós szkeptikus megjegyzéseit is, hogy az ó és az új Magyarország egyaránt romlott.

A bukás utáni fő mű, a sajnos befejezetlenül maradt *Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban* (1921) jut el először Bécs, illetve Ferenc József olyatén szimbolikus ábrázolásáig, amely immár maradéktalanul beilleszkedik Krúdy jelképvilágának szerelem ihlette alapszövetébe. Mint ha Szemere hajdani röpiratának erotikus célzását bontaná ki, amikor az egyre zsugorodó Ferenc Józsefet olyan kultikus királyként mutatja be, aki többé nem képes kielégíteni a nőiségében felnőtt Budapestet. (Egyébként Szemerét magát is tárgyalta Krúdy ebben a tónusban, a Zilahy Lajos által 1919 őszén szerkesztett *Kis Krónika* című lapban, amelynek főmunkatársa volt: itt Szemere hanyatlását azzal jelképezi, hogy már többé nem segíti őt bálványként tisztelt indiai fallikus szobrocskája.⁴⁴) A ki nem elégített erosz pokoli orgiájaként bomlik ki a regényben a Monarchia szétesése.

A *Kis Krónika*ban az első számhoz a vezércikket *Ideál* címen Krúdy írta. E cikkben végképp leszámol a Tanácsköztársasággal kapcsolatos illúzióival. Legalábbis úgy látszik, hogy végleg; ám az *Asszonyosságok díjában*, illetve a *Fehérvári* könyvben megfogható újjászületés-mítosz még évekig érvényesül, csupán politikai jelzettjei cserélődnek ki. Új reformkort hirdet, új Kölcseyk, Vörösmartyk, Kemény Zsigmondok megjelenését várja, ha többé már nem hisz is semmiféle szervezkedés vagy

párt üdvözítő hatásában.⁴⁵ *A templárius* (1925) a maga haláltáncával visszavétele mindannak, amit hajdan a Martinovics-regényben fűzött titkos társaságokhoz és összeesküvéshez. A nemzetköziségben már csupán a nemzetet elpusztító szörnyű hatalmat lát.⁴⁶ *A királyregények* Bécs-képe elválaszthatatlan attól a tapasztalattól, amelyet Hatvany Lajos vendégeként 1925-ben és 1926-ban Bécsben szerzett. A császárváros elfeledkezett hajdani urairól: mégis él, virul és továbbterjeszkedik. *Az első Habsburg* Ferdinándjának Bécse így lesz rendíthetetlen sziklavá, amelyen minden magyar botor törekvés összezúródik. (Szapolyai ősmagyar allűrjeinek Jászay Pálból merített adatai Krúdy jelképes átformálásában egyértelműen a „szegedi gondolat” Horthyjának vagy Zdraveczenek hándabandázására vonatkoznak.)⁴⁷ Ennek a korszaknak az összegzése a *Boldogult úrfikoromban* című regény. Ez a körlátlan hazugság idejében játszódik, amikor megmerevedett és egyúttal képlékennyé vált az idő: Ferenc József halála után. A magyarság *talán* folytathatja megszakadt életét, *talán* átveheti a Bécs városához címzett fogadót.⁴⁸ Rudolf királyfi még kétszer merül fel Krúdynál, miután az elvarázsolt sörházban csak hajdani vadászcimborájára és szerelmi vetélytársára, a braganzai hercegre emlékeztető alaplása tűnt fel.⁴⁹ A Jockey Club Bécs Rezső figurájával korcs magyar dublört teremt a királyfihoz; a Baltazzi fivérékről frott novella pedig már a szerelmi tragikumot is megtagadja Rudólftól.⁵⁰ Utolsó korszakában Krúdy két regényben számol le a Szemere-féle örökséggel: a *Valakit elvisz az ördög* Alvinczija idealizált, csak a nemzet hiányzik hozzá, mint eszméinek partnere. *A kék szalag hőse* főszereplője pedig elveszti Magyarországot, és megnyeri Bécsben a halált. Utolsó perceiben Rezedát akarja helyettes halottnak, és megígéri, hogy elintézi temetését a vizivárosi katonai temetőben, ahol együtt nyugszanak Budavár császári védői és honvéd ostromlói. „Könnyebb engedélyt adni egy temetéshez, mint például lövetni a népre.”⁵¹

A Habsburg-uralom első évtizedeibe, illetve a Jagelló-korba nyúlik vissza az a közmondás, hogy Magyarország a németek temetője.⁵² Krúdy életműve mintha e szentencia megfordítása lenne: Bécs Magyarország temetője.

(1986)

BÉCS SZIMBOLIKUS SZEREPE KRÚDY MŰVEIBEN

1. Vértő Magyarország. Magyar írók Magyarország területéért. Ezt a könyvet Kosztolányi Dezső szerkesztette. Budapest, Pallas, é. n. (= 1920) vö. e sorok szerzőjétől: Kosztolányi regényeinek motiváló tényezői. *Literatúra*, 1985. 1-2. sz. 87-100. l. és ebben a kötetben.

2. I. m. 113-118. l. Az idézet helye: 117. l. *Gedényi Mihály* Krúdy-bibliográfiája (Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1978.) nem ismeri.

3. Vö. *Kovács Sándor Iván*: Zrínyi kösziklái. In: Zrínyi-tanulmányok, Budapest, 1979.; érdekes későbbi adalék található a *Losonczi István* Hármaskis Tükrének, e páratlanul népszerű tankönyvnek egyik forrásában; *Szatmár-Németi Pap István*: Magyarország versekben való rövid leírása (...) Nagy Károly, 1756. Az író pl. így írja le Európát szűz formájában:

Három ország ült fel térde kalácsára,
Dánia, Svécia és Norvég hátára,
Muszkák szoknyájára ragadtak s lábára,
Ne tágíts e szüzön, jutsz Magyarországra.

Idézi *Kis Áron*: *Losonczi István életrajza*. Budapest, 1906. 28. l.

4. Vértő Magyarország. 114. l.

5. Az égett emberhez: Magyar Tükör (1921). Budapest, Athenaeum, 1921. 3–7. l.; Pesti Évkönyv. Feljegyzések a magányban és a piarcon, sóhajtással és reménnyel az évekből, mikor mindenki rongyos volt Magyarországon Krúdy Gyula írásában. (Budapest). Sacelláry Pál kiadása, 1921. 15–19. l.; Apostolok útja: Pesti Évkönyv, 57–61. l.; A peleskei jegyző útján: i. m. 121–125. l. és Magyar Tükör, 13–16. l.; Idevág, amit Márai Sándor ír: „Nép, nemzet, haza, aztán osztály, társadalom számára egységesen nyersanyag volt, amelyből elővárázolt egy fenomént, a magyart. Mindig az egészet írta, azt a Magyarországot, amely több és más, mint a nép, osztály és haza: teljesség: mint az egyén életében a mindennapok vaskos-húsos testiessége és az álmok ködplazmája együtt.” (A százéves Krúdy. Előszó az Ál-Petőfi c. regényhez. München. Újváry „Griff” Verlag, 1978. 7. l.)

6. Lásd Nemes szíví Artúr (1916). In: Telihold. Eibeszélések 1916–1925. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981. 11. l.; Utazás egy Habsburg temetés körül. (1916) In: Magyar Tükör. Publicisztikai írások 1894–1919. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984. 342. l.

7. A „Vörös ökörről” ugyanez a történet: A bűvös szekrény. (1908) In: Régi szelkacások közt. Kisregények. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976. 299. skk. l.; a Matschaker-Hof: Őszi utazások a vörös postakocsin (1917), in: Utazások a vörös postakocsin I. regények. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 159. l.

8. Nagy kópé. In: Utazások a vörös postakocsin. II. Regények. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 317–318. l.

9. Kékszalag hőse. In: Utazások a vörös postakocsin II. Id. kiad.

10. Őszi utazások a vörös postakocsin. In: Utazások a vörös postakocsin. I. Regények. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 161. l.

11. Pl. az „Éji út” című írás a Magyarország 1915. okt. 17-i számában jelent meg, ahol a vezércikk arról számol be: „Győzelmesen megyünk előre Szerbiában”. 1915 szeptemberében a kormány és a székesfőváros hódoló küldöttséget vezetett Bécsbe, a királyhoz. Az „Utazás Bécsbe” mintegy gúnyos ellenpont az ugyanabban a lapszámban közvetlenül előtte közölt lojális beszédekhez. Tisza István pl. így szónokolt az osztrák–magyar testvériségről: „Ez a diadalmasan kiállott első próba tárja fel igazán ennek az új korszaknak egész horderejét. Erősek voltunk, mert egyek lehettünk.” Weisskirchner bécsi főpolgármester pedig így nyilatkozott: „[...] az ősi Habsburg-birodalomban volt egyszer egy férfinemzedék, amely sziklaszilárdan állott, mikor lángba borult a világ, amely nem habozott, nem ingadozott, s mikor a gyűlölettől szított háború hullámai tomboltak körülötte, szeretetben egyesülve munkálkodott, hogy a birodalom számára előkészítse a nagy, a biztos béke boldog jövőjét, [...] egységes és testvéri közösség.” A hódoló küldöttség Bécsben. (Magyarország, 1915. szept. 3. 3–4. l.) Az „Utazás Bécsbe” két nap múlva, szept. 5-én jelent meg. Lovászy Máton máskor is mesterien szerkesztette lapját. Krúdyval ellenpontozva a hivatalos álláspontot. Pl. az 1917. nov. 24-én kiadott számban (ahol egyébként – egy svéd lap nyomán – a bolsevikokat „maximalistaként” magyarítják) a delegáció tagjainak jelöléséről van hír, és itt jelenik meg a Pesti Levelek sorozatában Krúdytól a szintén gúnyos „A bécsi kalap” című darab.

12. Kossuth Ferenc első találkozása Ferenc Józseffel. In: Régi pesti históriák. Színes iratok. Budapest, Magvető Kiadó, 1967. 586. l.

13. Szemere de genere Huba. (1919) In: Magyar Tükör (1921) Id. kiad. 82–88. l. Az idézett hely: 87–88. l.; új kiadása: Pest-budai séták. Budapest, Magyar Helikon, 1958. 119–124. l. Megcsonkítva, jelzés nélkül; az első bekezdés „augusztus havában” után az eredetiben így folytatódik: „néhány nappal a Vereck uralkodásának bukása után.” (Magyar Tükör, 82. l.)

14. Széchenyi [sic] pohárköszöntő. Mondotta Szemere Miklós de genere Huba. 1897. február 7.-én a Nemzeti Casinó díszlakomáján. Budapest, Athenaeum, 2–3. l.

15. Ideal. Budapest, Athenaeum, 1898. 51. l.

16. Négy országgyűlési beszéd. Homestead, Az Ifjúság nevelése. Újságíró iskola. Honvédelmi nevelés. Budapest. Athenaeum. 1902. Idézet: 9–10. l.

17. *A. Cardin*: Benoît Malon. In: Enciclopedia filosofica. – Instituto per la collaborazione culturale. Venezia–Róma, 1957. III. k. 279–280. has.

18. A fenséges Uralkodóház figyelmébe ajánlja Szemere Miklós. Tiszteletpéldány. Budapest, Hornyánszky, 1903. Az idézetek: 3. l., 29. l.

19. Modern argonauták. Budapest, Hornyánszky, 1909. 23. l.

20. Szemere Miklós külpolitikai nyilatkozatai 1903–1918. „A Cél” kiadványa. Budapest, Hornyánszky. 1918. 80. skk.

21. Külügyi politika. A Cél. I. 4. sz. 1910. i. m. 87. l.

22. „Török testvérek, előzzük meg a szlávokat”! I. m. 95. l. és „Kelet”. I. m.: 109. l. skk.

23. „Bécs. 1906. június 25.” I. m. 30. l. skk.

24. Beszéd a delegációban, 1908 elején. I. m. 50. l. skk.

25. Vö. *Jókai Mór*: Ahol a pénz nem isten. – Jókai Mór Összes Művei. Kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte: *Kókay György*. Budapest. Akadémiai Kiadó, 1971. 71. és 230. l. és „Honvédelmi nevelés” 1902. ápr. 29. I. m. 49–50. l.

26. Gentry. Klny. „A Cél” III. évf-ának szept.-i számából. Budapest, 1912. Élet, 7. l.

27. „Véreim” (A Cél. II. évf. 7. sz. 1912.). Sz. M. külpolitikai nyilatkozatai. 99–102. l.

28. „Külpolitikánk” (A Cél IV. évf. 3. sz. 1913.) I. m. 114–120. l.

29. I. m. 126. l. A pályázat díjait még 1918-ban sem adták ki, noha érkeztek pályaművek; lásd Virradat. I. évf. 20. sz. 1918. márc. 31. l. l. „Mi van Szemere pályázataival?” Nyilván Szemere ösztönzésével függ össze Krúdy: „Havasi kürt – Ruszin-Krajna kis tükre” című könyvének létrejötté, amely 1919-ben, a Közoktatási Népbiztosság kiadásában jelent meg, mint a „Ruszin-Krajnai Könyvtár I. kötete. Egyes részeit lenyomatta „Utazás Európa legszegényebb népei között” címmel: Magyar Tükör (1921) I. kiad. 25–41. l.; részleges ukrán fordítása *Ju. Kačijótól*: Poloninska treblina. Napisi pro Rus’ku Kraine. In: Zabuta zemlja. Zbirnik zarubižnih pismenikiv. Ungvár, Karpati, 1982. 12–34. l. Újabb magyar kiadása nincs. Rokontartalmú írások Kárpátaljáról. „A nemzet lelke Északkeleten.” Magyar Tükör (1921) id. kiad. 17–21. l.: „Ábrándos városok”, i. m. 48–52. l. Első ruszin témájú írása igen korai: „A Paraszkiava-malom” (1898). In: A fehérlábú Gaálné. I. k. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1959. 105–111. l. A későbbi Kárpátalján, vagyis az Északkelet-Felvidéken tett utazásait Krúdynak feltétlenül kapcsolatba kell hoznom Szemere vadász-, ill. politikai útjaival, vö. később a Rudolf királyfi – témáról mondottakat.

Szemere egyébként 1913-as, idézett cikkében így szól a ruszinokról: „Felsőmagyarország gyérszámú ruthénjei között forognak az orosz ágensek,ők aktív politikát csinálnak kifelé. – Oroszországban benn elnyomnak, zsarnoki önkénnyel nyűgöznek le minden nemzeti eszmét és kultúrát, de idegenben forradalmárkodnak. Utánzásraméltó kedélyes rendszer a muszka.” (Sz. M. külpolitikai nyilatkozatai, 116. l.)

30. Tessék választani (A Cél, VIII. 1917.) I. m. 134–136. l.

31. Pohár-köszöntő 1918. márc. 12-én (A Cél, IX. évf. 4. sz. 1918.) 142–143. l.

32. Magyar Tükör. Publicisztikai írások. 1894–1919. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974, 201–204. l.

33. Petit. Naplójegyzetek a szomorú napokból. Békéscsaba, Tevan, 1916. 55–59. l.

34. Régi szélkakasok között. Kisregények. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1917. 31–32. l.

35. „Huba vezér késői unokája, már elevenen legendává lett, jó Szemere Miklós, hívője mindennek, ami szép és nemes az életben, barátság, paripának, asszony-nak, most idegen földben nyugszik a bécsi központi temetőben, amely oldalról egykor Ocskay lovasai rohanták meg Bécsset. Csendes éjfeleken tán látja is a nyergelő kurucokat mély sírjából. De egyébként minden idegen körülötte. [...]” Szemere Miklós és indiai istenkéje. In: A Miatyánk évéből (Pest, 1918–1919-ben). Budapest, Dr. Rác Vilmos, 1920. 112–118. l. Idézet: 118. l.

36. Martinovics és társainak összeesküvése. Budapest, Ráth Mór, 1880; a regény forrására *Rindó Klára* és *Szabados Tamás* 1983-ban, Eötvös kollégiumi speciális kollégiumomra készítet dolgozata mutatott rá.

37. *Várady Zsigmond*: Martinovics Ignác (Természet és Társadalom. Népszerű Tudományos Könyvtár. Kiadja a Huszadik Század Szerkesztősége IX.). Budapest, Deutsch Zsigmond és Tsa, 1909. 84. l.; „Sírjába szállt s onnan pusztán szelleme kiszállván, porrá zúzta, még most is zúzza a kiváltságosoknak, előítéleteknek, egyenlőtlenségeknek, és szolgálásoknak egész épületét. Életében Sámsonnál gyengébb: halála után annál sokkal erősebbé lett. Valóban így van, amint már a nagy angol író is meglátta: A holtak inkább kormányoznak, mint az élők.”; *Fraknói* művének 20. század eleji utóéletéről vö. *Benda Kálmán*: A magyar jakobinusok iratai I. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1957. (XCVI–XCVII. l.): A Martinovics témát egyébként a regény előtt rövidebb formában is feldolgozta: Ferenc császár éjszakája (1910). Lásd: A Szaggalléros. Elbeszélések. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1971. 39–47. l. Ebben Ferencet az öreg Ferenc József képére formálja, a „dummer Augustin”-dalok mintájára: „A Dunában abban az időben még Ferenc császár áztatgatta a lábát vasárnap délutánokon, mint ez a bécsi polgárok divatja volt, és a császári kertek alatt messziről virított az orgonabokrok közül az öreg Ferenc tarka napernyője, amelynek árnyékában a császár kolbászt evett, sört ivott, horgászott és a lábát áztatatta.” (I. m. 39. l.)

38. *Várady Zsigmond*: A szabadkőműves világszövetség és a világháború – A Cél V. évf. 11. sz. (1914. nov.) 783–789. l. – Többek között így vitatkozik Szalay Károlyfal „[Sz. K.] . . . elég naivul, azt a kérdést veti fel: nézhetné-e a világ szabadkőművessége, hogy egy ilyen folyamat egy ezeréves nemzet eltaposásával végződjék? Biztosíthatjuk Szalay urat; hogy teljes nyugalommal nézné, aminthogy az oroszsal szerző-

dött francia szabadkőműveség máris a pusztulás szélén szeretne látni bennünket.” I. m. 788. l.

39. A 42-ös mozsarak. Budapest, Singer és Wolfner, 1915. A „Vörösvári úr vadászterülete” c. fejezete (19–23. l.), vö: pl. „A kandúr” c. tárcával (1928), in: Régi pesti históriák. Színes íráások. Budapest, Magvető Kiadó, 1967. 520–525. l. A párhuzamot elméletileg is alátámasztja: „(Nem kell olyan messzire mennünk, hogy ezeknek a régi úrfiaknak a maradékait megtaláljuk ismét a történelem lapjain. A történelem ismétlődik Magyarországon; végzetünk, kedvünk, dalunk és szívdobbanásunk mindig a dicső múlt időké volt, de talán sohase annyira, mint az örvénylő sír e jelenében.)” I. m. 525. l.

40. *Herrmann Antal*: Rudolf királyi a mondában. Klny. az Ethnográfából. (1916); vö. *Emil Franzel*: Kronprinzen-Mythos und Mayering-Legenden. Zweite erweiterte Auflage. Verlag Herold, Wien-München, 1973. Kül. 71. skk. l.; Jókai – aki a Krúdy-regény egyik főhőse – egyébként annak idején politikailag motiválta Rudolf öngyilkosságát: „Tudhatta jól, hogy ha a jelkiáltás elhangzik, feltarthatatlanul lángba borul egész Európa; a háború, mely akkor kitör, nem futó vihar lesz, mely végig zajlik és aztán cipehén, hanem verőzön, mely minden országot elborít, a heglánczokon, tengereken meg nem akad. És azt is tudta, hogy a nagy hatalmak fegyveres armadáin túl is van még egy tábor, mely beleavatkozik a világháborúba: a »nyomor táborak«. Az a föld alatt haladó áramlat, az a tábor, melynek *nemzete* a »*Senki*« és vallása a »*Senmi*«. Az apokalyptikus hadjárat nyomában hordja a népjólét pusztulását, a nemzetgazdasági kataklysmát. Miért ezt bevárni? Miért nem megelőzni?” (Rudolf trónörököséről) In: Rudolf–Emlék-Album. A magyar írók és művészek zives közreműködésével szerk.: *Cziklay Lajos*. Budapest. 1897. 35–48. l., idézet: 46. l.

41. *Léárd Jenő*: Dhammó. Budapest, 1913. A regény végén idézett Buddha-(páliul Buddhó-) mondás a Dhammapadamból van, i. m. 299. l. Az előszóban így szól a szerző Stein Aurél kapcsán: „De páratlan tudós és bátor honfitársunk, ki büszkén folytatja Kőrösi Csoma Sándor neves tradícióját, megérdemli hogy nevét tisztelettel említse mindenki széles e hazában. – Ügylátszik (!) csodálatos vonzóerő lakik a régi magyarok ezen valószínű őshazájában. Kőrösi Csoma Sándort is ez a vágy vitte ki. – Van az egész buddhista-ind gondolkörben is épen magyar ember lelkét megragadó valami különös varázs, melyet a sémi származású keresztény felfogás sokszor nem egészen elégit ki. Talán mert bölcsőjében, ind mesék, ind gondolatok ringatták az ősmagyar, valahol távol ismeretlen keleten, valahol Turkesztán vidékén. [...] Talán ez a török nép, mely északon finn-ugor törzsekkel volt határos (ti. az ujjur – Sz. L.) valami vonatkozásban, talán rokonságban állott az ősmagyarokkal, [...]” I. m. 10–11. l.; Vö. *Felvinczi Takács Zoltán*: Nyugat, 1915. 829. l. és e sorok írójától az utószót *Stein Aurél* Ázsia halott szívében c. kötetéhez. Budapest, Helikon, 1986. 438–455. l.; Krúdy ez időben a teozófia iránt is érdeklődött: „[...] de közben (Szindbád – Sz. L.) a teozófiát sem felejtette el, és olykor sikerült meggyőzni hiszékeny nőket arról, hogy Nagy Lajos budai palotájában egy lovagi tornán vagy a zsidó öldöklések alatt Moszkvában már egyszer találkoztak, látták egymást sőt szerelmeseek voltak egymásba, midőn más név alatt, más testi hüvelyben éltek a földön.” Margit nem jött el. – Szindbád: A feltámadás (1915) In: Szerenád. Válogatott elbeszélések. 1912–1915. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. 649. l.;

A korabeli külföldi és magyar teozófiáról vö. *Wolkenberg Alajos*: Teozófia és antropológia. Budapest, Szent István Társulat, 1923.

42. Szakács Andor viszonyára Károlyihoz, ill. a Függetlenségi Párthoz, valamint a lapalapításra vö: *Orbók Attila*: Ki árulta el a hazát? Egy politikai riporter vallomásai. Budapest, Hunnia, 1919. 13., 27. l.; Szakács végig Krúdy legszűkebb baráti köréhez tartozott, vö. *P. Macht Ilona*: Egy album képei (Ötven év ötven kép tükrében). In: Valóság és varázslat. Tanulmányok századunk magyar prózairodalmáról Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond születésének 100. évfordulóján. Szerk.: *Kabdebő Lóránt*. Budapest, 1979. 131–146. l.

43. „A HÁBORÚ a sajtóban is elvégezte a maga pusztítását: az újságokból a szépirodalom lassankint kivészett. [...] A VIRRADAT a magyar szépirodalmat arra a polcra akarja helyezni, amely ezt a sajtóban megilleti: vállalkozásunknak ez egyik célja és egyben létjogosultsága. A magyar regénynek újra arra a jelentőségre kell jutnia, amelyben Jósika, Jókai idejében volt része. – Kivételes nagy szerencsénk, hogy a VIRRADAT indulásával egybeesik a magyar szépirodalomnak egy intim, de eredményében igen jelentős eseménye. Legnagyobb élő elbeszélőtehetségünknek, Krúdy Gyulának a művészet legmagasabb céljaig való fölemelkedését értjük. Legutóbbi kárpáti útja alatt készült el arra a ragyogó feladatra, amelyre most – a következő tárcahasábon olvasható mélységes, benső megnyilatkozása szerint – a VIRRADAT-ban vállalkozott: megírja *élete főművét*, azt a nagy magyar regényt, amelyet ifjúságától kezdve hordott s amelyt őt kétségtelenül a magyar remekírók első sorába fogja emelni. – Nagy örömünk és büszkeségünk, hogy eszerint a VIRRADAT regényrovatát a pálya fényes delelőjére feljutott nagy írónak leghatalmasabb alkotásával nyithatjuk meg.” Virradat, I. évf. Programszám. (Budapest) 1918. 1. l.; a lapban ezenfelül „Mélacsai” néven könyvkritikákat is közölt az „Irodalmi Kalendárium” c. rovatban Krúdy, ezeknek csak egy része jelent meg azóta kötetben. (Pl. Régi pesti históriák. Színes iratok. Budapest, Magvető Kiadó, 1967. 77–100. l.) Többek között figyelemre méltó a 38. szk.-ban (1918. június 2.) a 7. l.-on közölt kis feljegyzése: „Szemere György a legszebb magyar ember volt Pesten. [...] A família, amelyből a származik, néhány hónap előtt kapott engedélyt vezéri eredete dokumentálására, a tárt hercegi koronával. [...] A második Szemere Miklós, aki itt jár közöttünk, mint egy honfoglalási rejtély, tucatnyi könyvet, röpiwet írt a magyarság politikai céljairól. [...] Írunk még róla (ti. Szemere Györgyről – *Sz. L.*) abból a nevezetes alkalomból, hogy belépett a VIRRADAT munkatársai közé.”

44. Szemere Miklós és indiai istenkéje. In: A Miatyánk évéről (Pest, 1918–1919-ben). Budapest, Dr. Rác Vilmos, 1920. 112–118 l.

45. [...] Hová fusson csaknem szíve gyökeréig mélyedt nagy sebével a magyar? Hol hajthatja le idegen országbeli vándorlásoktól, kinszenvedésektől, veszteségektől verejtékező, véres fejét? Hol lehet írt a halálosnak látszó dőfésre, amelyek az újkor rablói, a bolsevikiek leterítették? A gyermek az anyja ölebe fut az ellenség elől, a nemzet ősi isteneihez menekül, akik ezer esztendőn át védelmezték. [...] A szenvedéseiben lerongyolódott, minden kálváriát megjárt, szinte a pokolból visszavándorolt nemzet, hol található reményt a jövőendő élet boldogságához, ha nem őseinel! Folytassuk tán ott az életet, ahol 1914-ben abbahagytuk, amikor oly sivár és megalázó volt a magyar élete, hogy szinte menekülni vélt a kiaszott, végtelen elhervadt

üres jelenből, amikor gondolkodás nélkül belevetette magát a háború örvényébe? [...] Lehetünk még egyszer uzorások, hamisítók, kufárok, miután szegény hősein-
ket elföldeltük idegen tartományokban? [...] Ferenc József hosszú urakodása alatt
apránként elaludt a mécses a nemzeti ideálok oltárán, a kemény, mindig öreg csá-
szár egyenkint behódoltatta a három nemzedéket, amely fölött örökké látszott ura-
kodni. [...] Nemzeti ideál. Kis Krónika I. évf. 1. sz. 1919. szept. 23. 1–3. l.; Krúdy
tulajdonképpen azt a gondolatot pontosítja, amely a forradalmakkal kapcsolatos
illúzióinak is alapja volt; a 67 utáni elaljasodásnak véget kellett érnie. „Ki hitte
volna Magyarországon a proletárforradalmat? Pedig már a harmadik nemzedék
tapossa itt a földet Kossuth szabadságharca óta, három nemzedék jött, amely bűnt
bűnre halmozott, trágyázta a földet, amelyben lassan izzani kezdett a láthatatlan tűz.”
Fehérvári könyv. Termelőszovetkezet Fejérmegyében. (A Közoktatásügyi Népbiz-
tosság kiadása) Budapest, 1919. 12. l. Faksimile kiadása *Tóth György István* utó-
szavával; Székesfehérvár, Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, 1979.; A Tanács-
köztársaság bukása után Krúdy máskor is mintegy átírja, újabb tapasztalataihoz
igazítja régebbi cikkeit. Pl. Az „Orosz hangok” című cikkét így fejezi be: „Vajon
mit írnak most az orosz írók? Milyen kár, hogy a testvérnemzet irodalmát nem ismer-
jük napjainkban!” (Magyarország, 1919. márc. 30., kötetben utoljára: Magyar
Tükör. Publicisztikai írások 1894–1919. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984.
659–661. l.) A cikket „Orosz írók” címmel egy év múlva újra közzétették; egy mon-
datot változtatott meg a szövegben némileg és új véget írt hozzá: „Vajon mit írnek
most az orosz írók? – Milyen a hangjuk ma, amikor elérték oda – amiről eddig ál-
modni sem merészteltek? A Szabadság országába? A Borzalom Poklába? (A Mi-
atyánk évéből. id. kiad. 80–83. l.)

46. Ilyetve a francia templáriusok és a mongolok szövetsége a regényben
pontos megfelelője a Várady Zsigmond idézett cikkében fölvázolt francia szabadkőmű-
ves-orosz szövetségnek. A magyar „nemzeti” érzelmű szabadkőművesek szembe-
fordulására ezzel a „nemzetköziséggel” pedig a regénybeli példa a veszprémi szíjjár-
tómester lázadása. „– Elveszett Magyarország – mondá a veszprémi mester, amikor
arcának volt ismét annyi ereje, hogy azt az utazó felé emelhesse, mintha halottaiból
térne vissza. [...] Ekkor pedig felugrott a padsorból egy veszprémi szíjjártómester,
aki eszességénél fogva ugyancsak tagja volt a veszprémi templáriusok káptalanjá-
nak, és aki híres volt nagyerejűségéről is. Eltörte a tölgyfa padot, amelyen ült vala,
és a vastag deszkadarabot feje fölött lóbálva kiáltotta: – Mit bánom én, hogy mit
mond a Sirach könyvének XXIV. fejezete a káptalani ülés befejezéséről. Megyek
szegény hazám védelmére.” (Az utolsó gavallér. Regények. Budapest, Szépirodalmi
Könyvkiadó, 1980. 418–419. l.)

47. A Hatvány-féle vendégeskedésről lásd Krúdy világa, id. kiad. 232. skk. l.;
az „új” Bécsről lásd: Bécsben már nem divat a császárszakáll (1925). In.: Pesti al-
bum. Publicisztikai írások. 1919–1933. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985.
286–290. l.; Szapolyai ősmagyar-szerepjátszásáról lásd: *Jászay Pál*: A magyar nem-
zet napjai a mohácsi vész után. Első kötet. Pest, 1846. 111. l. „Fjelli szállással ez
nap Jánost a szerencsi monostor, s ennek kövér apátja musinai Gerván János, sze-
gedi bírófi fogadta. És itt, ahol 600 évvel előbb Árpád, az országalkotó táborozott,
s fegyvere kedvező sükértől áthatva vezerei közül Rettelt, Edét, Edöményt és Tarczalt

nagyterjedékű földekkel gazdagította, a romlásnak indult nemzet kormányára siető Szapolyai keble is kegyelemosztásra buzdult fel.”; Krúdy így beszélteti erről egyik zsidó szereplőjét Mária királyné előtt: „– Szerencsbe jöttünk, ahol a barátmonostor kapujában vajdánkat a szegedi bíró fia, a százötven kilós apát, musinai Gerván János fogadta, de miután a beszédet nem nagyon bírta, Szerémy káplán uram állott fel helyére a sarokkőre. És a mi fürge káplánunk mondta el, hogy most 600 eszendeje Árpád vezér, a régi honalapító, táborozott ezen a tájon, ahol most az új Magyarország megalapítója üti fel sátorát. Árpád is itt szerezte első honfoglaló híveit, Rettelt, Edét, Edömenyt, és Tarczalt, a pogány vezéreket, akiket itt a szerencsi határban, nagyterjedelmű földbirtokokkal ajándékozott meg.” (Festett király. In: *Három király*. II. k. Budapest, Franklin Társulat, é. n. (1943) 117. l.; Krúdy regényeinek ősmagyar motívumairól vö. e sorok szerzőjétől: „A szent hazánk képe” – Östörténet és epika Zrinyitől Krúdyig. Kortárs XXXVIII. évf. 12. sz. (1984. dec.) 1958–1966. l. és ebben a kötetben.

48. A Ferenc József halála, sőt Trianon után játszódó regényben – Pestről nézve – Bécsben továbbra is áll a főudvarmesteri hivatal; az „egész világon” olyankor csapólnak, mikor a Szent István toronyban delet harangoznak stb. A regénybeli fogadóéletbeli mintája a Király utcai „Bécsi sörház” volt. Lásd *Gundel Imre és Harmath Judit*: A vendéglátás emlékei. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982. 151. l.

49. Erre látszik utalni a portugáliai Szent Antalról elnevezett rendjel, mely után a titokzatos látogatókat inkognitóban felvett nevükön „páduaiaknak” hívják.

50. Baltazzi, a király ügynöke (1927); i. n.: Régi pesti históriák. Id. kiad. 503–509. l.

51. Utazások a vörös postakocsin. II. Regények, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 468. l.

52. Mint *Tarnai Andor* baráti felvilágosításából megtudtam, *Tobias Coberus*, aki a 17. század végén mint tábiori orvos járt Magyarországon, a sententia „atyja”. Vö. *Apponyi Sándor*: Hungarica. II. Budapest, 1902. Nr. 687. 18–19. l.